

Amra Šaćić Beća, *Sjeverna Bosna u okvirima rimske Panonije / Northern Bosnia within the bounds of Roman Pannonia*, Sarajevo: Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija "BATHINVS", 2022, 567 str.

Bazirana na historijskim izvorima, a primarno natpisima na epigrafskim spomenicima, dvojezična monografija, na bosanskom i engleskom jeziku, autorice Amre Šaćić Beća *Sjeverna Bosna u okvirima rimske Panonije / Northern Bosnia within the bounds of Roman Pannonia* predstavlja nemjerljiv doprinos u razvoju historiografije o "panonskoj povijesti" područja sjeverne Bosne. Zbog malobrojnosti građe tek je nekoliko naučnika koji su se posvetili izučavanju ove tematike, uglavnom parcijalno. Spomenuta publikacija je dopunjena i proširena verzija autorice doktorske disertacije odbranjene u Ljubljani 2016. godine, a izdavač je Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija "BATHINVS". Recenzenti su akad. prof. dr. Rajko Bratož, doc. dr. Milan Lovenjak i dr. sc. Alka Domić Kunić. Obogaćena mapama koje potiču iz pera Emira Durmiševića, a utemeljene na historijskim izvorima, monografija čitaocima pruža uvid u prostor današnje Bosne i Hercegovine u antičko doba. Autorica je ponudila i katalog epigrafskih spomenika koji se vežu za spomenutu tematiku. Pored fotografija, uza svaki spomenik se nalazi historijat spomenika, dimenzije, izvorni natpis i transkripcija, tj. moguće čitanje natpisa. Koristeći tematsku, hronološku, kvantitativnu i kvalitativnu metodu, unutrašnju i vanjsku kritiku izvora, autorica nastoji približiti život ilirskog stanovništva koje je naseljavalo područje današnje sjeverne Bosne i ukazuje na njihov historijski razvoj. U uvodnom poglavlju Šaćić Beća je predstavila historijat istraživanja područja sjeverne Bosne u periodu rimske vladavine te naglasila da su joj glavni pomoćnici kroz cijelu knjigu bili natpisi na epigrafskim spomenicima, koji predstavljaju vrijedno svjedočanstvo ilirske i rimske povijesti. Svakako, Šaćić Beća se referiše i na grčko-rimske pisce i literaturu koja se bavi spomenutom tematikom.

U fokusu je kulturnohistorijski razvoj prostora sjeverne Bosne u periodu principata.

“Rimsko osvajanje južne Panonije” je naziv prvog poglavlja gdje je autorica oslikala najvažnije političke i vojne događaje, počevši od Oktavijanovog pohoda, potom *Bellum Pannonicum*, odnosno Tiberijevog rata, i na kraju Velikog ilirskog ustanka. Prvu fazu osvajanja sjeverne Bosne autorica prepoznaje upravo u Oktavijanovom pohodu, koji se dijeli u nekoliko etapa i zahvaljujući ovom ratu formirana je civilna provincija Ilirik. Tokom Panonskog rata sjeverna Bosna je postala dio rimske provincije Ilirik. Ipak, rimski nameti, eksploatacija ruda i regrutovanje u vojsku doveli su do Batonovog ustanka. Šaćić Beća pod pojmom Panoni ne vidi jedan narod, nego naglašava da se iza tog imena krije čitav dijapazon različitih zajednica. Na kraju poglavlja ponuđena je karta na kojoj se mogu vidjeti prikazane peregrinske civitates u periodu ranog Carstva.

U dijelu pod nazivom “Administrativno uređenje” Šaćić Beća se bavi razvojem provincije Ilirik i njegovom podjelom. U vrijeme vladavine cara Tiberija Ilirik je podijeljen na dvije provincije – *Illyricum Superius* i *Illyricum Inferius*. Još uvijek u historiografiji nije precizno definirana granica spomenutih provincija, ali je ona većim dijelom prolazila kroz današnju sjevernu Bosnu. Također, još uvijek nije definirano kada je Ilirik tačno postao provincija, ali se to svakako desilo između 33. god. pr. n. e. i 27 god. pr. n. e. Autorica pravilno prepoznaje da širenjem je rimske vlasti Ilirik počeo predstavljati administrativnu jedinicu. Uz pomoć izvorne građe, Šaćić Beća naglašava da se o Panoniji i Dalmaciji kao provincijama u administrativnom smislu ne može govoriti prije vremena cara Vespazijana. Povlačenje legija iz gornjeg Ilirika za posljedicu je imalo i određene administrativne promjene. Uz ovo poglavlje se nalazi i karta na kojoj su prikazane granice Panonije i Dalmacije na tlu današnje Bosne i Hercegovine u I st. n. e., a koja je nastala na temelju istraživanja koje je Šaćić Beća prezentirala u ovoj knjizi.

Na početku novog poglavlja “Teritorijalno i administrativno uređenje prostora sjeverozapadne Bosne u okvirima rimske provincije Panonije

Superior” autorica postavlja nekoliko ključnih pitanja, koja su joj vodilja kroz nastavak teksta. Detaljno se bavi pitanjem granica i naroda koji su naseljavali ovo područje. Faza etnogeze kroz koju su prolazile autohtone zajednice odrazila se i na etnografsku sliku sjeverne Bosne. Autorica s oprezom prilazi problematici panonskog identiteta, navodeći da je proces etnogeneze lakše upratiti kroz prizmu arheologije. U fokusu su joj tri značajna centra – *municipium Faustinianum*, *ager coloniae Flaviae Siscie* i *Servitium*. Za *municipium Faustinianum* je utvrđeno da se nalazila na teritoriji Oserijata, ali naučnici još uvijek nisu ponudili rješenje koji je danas to tačno grad. Zbog nedostatka izvora teško je utvrditi u vrijeme kojeg je vladara *Faustinianum* postao municipij. Administrativno središte ovog municipija se najvjerojatnije nalazilo u blizini ušća Une u Savu. Šaćić Beća predstavlja i granice *Ager coloniae Flaviae Sisciae*. Kada je riječ o Serviciju, ne zna se koji je njegov administrativno-pravni status. Spomenuti centar je predstavljao važno čvorište koje je povezivalo Panoniju i Dalmaciju. Servicij (*Servitium*) se, najvjerojatnije, nalazio na prostoru Bosanske Gradiške, u blizini ušća Vrbasa u rijeku Savu. Poglavlje je obogaćeno katalogom epigrafskih spomenika koji se tiču rimske provincije Panonije Superior.

Prilikom proučavanja ilirske prošlosti, nemoguće je ne osvrnuti se na rudarstvo, kao jednu od najznačajnijih privrednih grana antičkog Ilirika. U poglavlju pod nazivom “Rudarski distrikt sjeverozapadne Bosne” autorica je predstavila čitav niz rimskih termina koji se vežu za rudarsku djelatnost, objašnjavajući na razumljiv način šta su oni predstavljali. Područje sjeverozapadne Bosne je bilo izuzetno bogato rudama, a u predrimskom periodu ovo područje su naseljavale zajednice naroda Mezeja. Autorica Mezeje promatra kao savez zajednica. Bazeni Japre i Sane su nepresušan izvor željeza za Sirmium, Domaviu, Sisciu i druge centre na ovom prostoru. Nakon Batonovog ustanka, mezejske zajednice su objedinjene u peregrinsku civitas Mezeja. Rudarski distrikti su pripadali javnom zemljištu, a u vrijeme dinastije Flavijevaca rudarski distrikt sjeverozapadne Bosne bio je u sastavu rimske provincije Panonije. U odnosu na raniju historiografiju, Šaćić Beća ističe da se u teritorijalnom smislu rudarski distrikt sjeverozapadne

Bosne protezao između planine Kozare na sjeveru, Grmeča na jugozapadu, Manjače na istoku i Vlašića na jugoistoku. U nastavku poglavlja fokus je na *municipium Splonistarum (Splonum)* i *municipium Baloie*. U kontekstu Germanikovog osvajanja Ilirika, Dion Kasije spominje *Splonum*, koji se vjerovatno nalazio u blizini Unca. Arheološki nalazi potvrđuju spomenutu tezu. Ipak, jedan dio naučnika ovaj grad locira u Komine kod Pljevalja, od kojih je posebno značajna Miroslava Mirković, koja je posvetila detaljno istraživanje ovoj tezi. Kad je riječ o *municipiumu Baloie*, zahvaljujući Ivi Bojanovskom došlo se do rješenja da se spomenuti municipij nalazio na prostoru današnjeg Šipova. Kao u prethodnom poglavlju, ovaj je dio obogaćen epigrafskim spomenicima, koji služe za teritorijalnu i administrativno-pravnu historiju rimskog rudarskog distrikta s prostora današnje sjeverozapadne Bosne. Kartografski je predstavljen prostor sjeverne Bosne koji je pripadao rimskoj provinciji *Pannonia Superior*.

Naziv narednog poglavlja je “Administrativno uređenje prostora sjeveroistočne Bosne u okvirima rimske provincije Panonije inferior”. Odmah na početku poglavlja Šaćić Beća naglašava da je istočni dio Panonije sporo ušao u proces municipalizacije i urbanizacije u odnosu na zapadni. Zbog prirode tla na ovom području nije bilo većih naselja. U periodu rimskog cara Trajana, Panonija je podijeljena na dvije provincije – Gornju (*Superior*) i Donju (*Inferior*). U fokusu istraživanja su Marsonia, koja se locira na područje Slavenskog Broda i koja je predstavljala jedno od središta zajednice Breuka. Drugi centar koji je predmet istraživanja je ager *colonia Flavia Sirmium*, koji je najvjerovatnije pripadao breučkom savezu do okončanja ustanka. Poglavlje je obogaćeno kartom na kojoj je prikazano administrativno i teritorijalno uređenje provincije *Pannonia Inferior* na tlu današnje Bosne i Hercegovine i katalogom epigrafskih spomenika, kao izvorom za administrativno-pravnu historiju bosanskohercegovačkog dijela *Panonije Inferior*. U zaključnim razmatranjima autorica sumira osnovne podatke o sjeverozapadnoj Bosni u sastavu rimske provincije Panonije. Na kraju knjige se nalazi bibliografija – popis skraćenica, korištenih izvora i literature.

Monografija Amre Šaćić Beća predstavlja veliki doprinos izučavanju rimske provincijalne historije i epigrafije. Po prvi put na jednom mjestu su objedinjena saznanja o sjevernoj Bosni u okvirima rimske provincije Panonije. Držeći se pravila historijske nauke, autorica je ponudila nova tumačenja određenih pojava, svakako uz uvažavanje starije historiografije. Ipak, ovom knjigom je ukazano na nužnost revidiranja postojećih saznanja i zaključaka. Zahvaljujući prevodu na engleski jezik, knjiga je dostupna i široj čitateljskoj publici, što će omogućiti bolje razumijevanje i znanje o zajednicama koje su naseljavale teritorij današnje Bosne i Hercegovine u periodu rimske uprave.

Dženana Kurtović